

EUCLIDES, Post I. L. Heiberg edidit **E. S. Stamatis**, IV, Elementa XI- XIII, BSB B. G. Teubner, Leipzig, 1973, σελ. XXXI/238.

Διὰ τοῦ παρόντος 4ου τόμου ὀλοκληροῦται ἡ ἔκδοσις τῶν Στοιχείων τοῦ Εὐκλείδου ὑπὸ τοῦ οἴκου Teubner, ἣν οὗτος ἐνεπιστεύθη εἰς τὴν πεῖραν, τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Ἑλληνοσ Σταμάτη. Γὰ γενικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐκδόσεως Σταμάτη καὶ αἱ βελτιώσεις, ἃς οὗτος ἐπήνεγκεν ἐν σχέσει πρὸς τὴν προηγουμένην ἔκδοσιν τοῦ Heiberg, ἐξετέθησαν ἤδη ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ 1ου καὶ 2ου τόμου τοῦ ἔργου τούτου ἐν ΠΛΑΤΩΝΙ τόμ. 22 (1970) σελ. 355.

Νῦν εἰς τὸν 4ον τόμον περιλαμβάνεται ἡ σπουδὴ τῆς Στερεομετρίας, ἐν ἣ ἐξέχει ἡ διαπραγματεύσις τῶν πέντε Πλατωνικῶν καλουμένων σχημάτων, ἧτοι τῶν πέντε κανονικῶν πολυέδρων, κύβου - πυραμίδος - 12έδρου - 8έδρου - 20έδρου, ὧν τὰ τρία πρῶτα θεωροῦνται ἀνακαλύψεις τῶν Πυθαγορείων, τὰ δ' ἕτερα δύο τοῦ μαθηματικοῦ Θεαιτήτου, γνωστοῦ ἐκ τοῦ ὁμωνύμου Πλατωνικοῦ διαλόγου.

Ἐκ τῶν βελτιώσεων τῆς ἐκδόσεως Σταμάτη μνημονευτέα εἶναι ἡ προσθήκη 16 νέων μαρτυριῶν (testimonia), ὁ πίναξ τῶν κατὰ βιβλίον ὀρισμῶν, θεωρημάτων, προβλημάτων, πορισμάτων καὶ λημμάτων, ὁ πίναξ τῶν ἀρχῶν καὶ ἡ προσθήκη δευτέρου κριτικοῦ ὑπομνήματος, διὰ τῆς βοήθειας τοῦ ὁποίου ὁ μελετητὴς κάθε πρότασεως ἀνευρίσκει ὅλα τὰ θεωρήματα ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ πρότασις. Ἡ σύνταξις τοῦ ὑπομνήματος τούτου προϋποθέτει κυριαρχίαν τοῦ Εὐκλείδειου ὕλικου καὶ μόχθον πολὺν διὰ τὴν συσχετίσιν τῶν θεωρημάτων.

Ἡ νέα Σταμάτειος ἔκδοσις τοῦ Εὐκλείδου παρὰ Teubner ἀποτελεῖ οὐσιώδη βελτίωσιν τῆς πρώτης, εἶναι ἄκρως ἐπιμελημένη καὶ προσφέρει εἰς τὴν Μαθηματικὴν Ἐπιστήμην πολὺτιμον βοήθημα. Ὁ οἶκος Teubner, ἔχων πεῖραν πλέον τοῦ ἡμιοῦ αἰῶνος καὶ ἐπιλέγων μετὰ πολλῆς προσοχῆς τοὺς συγγραφεῖς τῶν ἐκδόσεών του, δὲν θὰ ἐπέλεγε τὸν Σταμάτην, ἐὰν δὲν εἶχε τὰ ἐχέγγυα τῆς ἐπιτυχοῦς ἀποδόσεως καὶ τὰ ἐχέγγυα τὰ εἶχε παράσχει ὁ Σταμάτης ἐκδοὺς προηγουμένως τὰ Στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου ἀπὸ 1952—1957 μὲ εἰσαγωγὴν, πλουσίας ἐπεξηγήσεις καὶ νεοελληνικὴν μετάφρασιν παραλλήλως πρὸς τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἀριθμητικῶν τοῦ Διοφάντου.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* * *

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Σ. ΣΤΑΜΑΤΗ, Ἄρχιμήδους Ἄπαντα, ἀρχαῖον κείμενον, μετάφρασις, σχόλια, Τόμος Ι'. Ἐκδοσις Τεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1974, XLIII/386.

Διὰ τοῦ Γ' τόμου συμπληροῦται ἡ ἔκδοσις τῶν Ἄπάντων τοῦ Ἀρχιμήδους ὑπὸ τοῦ Τεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου τῆς Ἑλλάδος τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ Ε. Σ. Σταμάτη. Ἡ προηγουμένη ὑπὸ Ἑλληνοσ ἔκδοσις τῶν ἔργων τοῦ Ἀρχιμήδους ἀνέρχεται εἰς τὸ ἔτος 830 μ. Χ., ἐξεπονήθη δὲ ἐκείνη ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Μαθηματικοῦ, ἱεροδιακόνου τῆς Ἀγ. Σοφίας καὶ Καθηγητοῦ τοῦ Πανδιδασκτηρίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τῶν προεκδοθέντων τόμων Α' καὶ Β' τῆς παρουσίας ἐκδόσεως Σταμάτη ἐγένετο παρουσιάσις ἐν ΠΛΑΤΩΝΙ, τόμ. 22 (1970) σελ. 356—358 καὶ τόμ. 25 (1973) σελ. 356 ἀντιστοίχως. Εἰς τὸν παρόντα Γ' τόμον περιλαμβάνονται ἔργα τινὰ τοῦ Ἀρχιμήδους διασωθέντα μόνον εἰς Ἀραβικὴν γλῶσσαν. Ἄς σημειωθῇ

γενικῶς ὅτι ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Ἀρχιμήδους 28 μὲν ἐχάθησαν, 11 ἐσώθησαν εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ 9 εἰς Ἀραβικὴν, τὰ νῦν ἐκδιδόμενα ἐν τῷ Γ' τόμῳ τῆς παρούσης ἐκδόσεως. Τὰ ἐννέα ταῦτα ἔργα εἶναι τὰ ἀκόλουθα: 1. Λήμματα. 2. Περὶ ὀρθογωνίων τριγώνων. 3. Περὶ κύκλων. 4. Περὶ κατασκευῆς τῆς πλευρᾶς τοῦ εἰς κύκλον ἐγγεγραμμένου κανονικοῦ ἑπταγώνου. 5. Περὶ τῶν ἐπιψαυόντων κύκλων. 6. Εὐρεσις ὕψους καὶ ἐμβαδοῦ τριγώνου ἐκ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ. 7. Ἀρχαὶ τῆς γεωμετρίας. 8. Περὶ τοῦ ἡμικανονικοῦ 14έδρου καὶ 9. Ὁρολόγιον τοῦ Ἀρχιμήδους.

Ἐκ τῶν ἐννέα τούτων ἔργων τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 μετεφράσθη κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἐκ τῆς ἀραβικῆς εἰς τὴν Λατινικὴν καὶ εἶτα εἰς Γαλλικὴν, Ἀγγλικὴν καὶ Γερμανικὴν. Τὰ ὑπ' ἀρ. 2, 3, 4, 6, 8 καὶ 9 ἔχουν μεταφρασθῆ ἐκ τῆς Ἀραβικῆς εἰς τὴν Γερμανικὴν. Τὰ δὲ ὑπ' ἀριθ. 5 καὶ 7 ἄγνωστα μέχρι τοῦδε εἰς τοὺς Εὐρωπαίους μετεφράσθησαν νῦν τὸ πρῶτον ἐκ τῆς Ἀραβικῆς εἰς τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν. Ταῦτα ἐπιμελεία τοῦ Σταμάτη ἐκομίσθησαν ἐν φωτοτυπία ἐκ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἰνδικῆς πόλεως Patna εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ μετεφράσθησαν ἐδῶ δαπάναις τοῦ Τεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου τῆς Ἑλλάδος.

Ἐκδίδων τὰ ἔργα ταῦτα νῦν ὁ Σταμάτης τὰ ὑποβάλλει εἰς λεπτομερῆ φυλοκρίνησιν ὡς βλέπομεν εἰς τὰς δι' ἕκαστον τούτων εἰσαγωγὰς. Γνωρίζων πλήρως τὰ σωζόμενα Ἀρχιμήδεια ἔργα καὶ τὰ ἐκφραστικά των χαρακτηριστικά, συγκρίνει τὸ περιεχόμενον, τὰ σχήματα καὶ τὴν διατύπωσιν τῶν Ἀραβικῶν διὰ τῆς γερμανικῆς μεταφράσεως ἐκδόσεων καὶ καταλήγει εἰς συμπεράσματα τί ἐκ τούτων εἶναι αὐθεντικὸν Ἀρχιμήδειον καὶ τί εἶναι προσθήκη (ὡς διασάφησις ἢ σχόλιον ἢ ἀπλοποιήσις διὰ τοὺς ἀρχαίους), ἤτοι μεταβολαὶ γινόμεναι εἴτε ἤδη ὑπὸ Βυζαντινῶν μαθηματικῶν εἴτε ὑπὸ τῶν Ἀράβων, οἵτινες τὰ παρέλαβον ἐκ βυζαντινῶν κωδίκων συμφώνως πρὸς τὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας. Οὕτω ὁ Σταμάτης προέβη καὶ εἰς εἰδὸς τι ἐκκαθαρίσεως τῶν ὑπὸ τῶν Ἀράβων διασωθέντων Ἀρχιμηδείων Ἔργων.

Καὶ τὰ μὲν ὑπ' ἀριθ. 1—7 ἔργα ὁ Στ. ἐκ τῆς γερμανικῆς μεταφράσεως ὄχι μόνον τὰ ἀποδίδει εἰς τὴν Νεοελληνικὴν γλῶσσαν (σελις δεξιά), ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνακατασκευάζει εἰς τὴν Ἀρχιμήδειον Σικελοδωρικὴν διάλεκτον (σελις ἀριστερά), ἔχων ὡς βᾶσιν τὸ λεκτικὸν τοῦ Ἀρχιμήδους τὸ χρησιμοποιούμενον εἰς τὰς διασωθέντα ἔργα. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ ἀνακατασκευάζει καὶ τὰς ἐλλειπούσας ἀπὸ τὸ μεταφρασμένον ἀραβικὸν κείμενον ἐνιαχοῦ προτάσεις τῶν θεωρημάτων, ὑπολογίζων κατὰ ποῖον τρόπον θὰ ἔκαμνε τὴν διατύπωσιν ὁ ἴδιος ὁ Ἀρχιμήδης. Τὰ ὑπ' ἀρ. 8 καὶ 9 ἔργα ἀποδίδονται ἐκ τῆς γερμανικῆς μεταφράσεως ἀπλῶς εἰς τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν χωρὶς ἀνακατασκευὴν εἰς τὸ Δωρικὸν Ἀρχιμήδειον λεκτικόν, δεδομένου ὅτι διὰ τὰ τεχνικῆς φύσεως ταῦτα ἔργα δὲν ὑπάρχουν ἀντίστοιχοι ὄροι εἰς τὰ διασωθέντα Ἑλληνικὰ κείμενα τοῦ Ἀρχιμήδους.

Ἡ ἐκδοσις τῶν εἰς τὴν Ἀραβικὴν διασωθέντων ἔργων τοῦ μεγάλου Ἑλληνομαθηματικοῦ τῶν Ἑλληνιστινῶν χρόνων, μὲ τὰς θαυμασίας εἰσαγωγὰς καὶ ἐπεξηγήσεις, τὴν ἐρμηνείαν εἰς τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν εἰς τὸ πρωτότυπον ἀρχαῖον δωρικὸν λεκτικὸν ἀνακατασκευὴν ἀποτελεῖ ἐπίτευγμα σπάνιον καὶ θαυμαστόν, προδίδον τὴν βαθυτάτην γνῶσιν τῶν ἀρχαίων Μαθηματικῶν συγγραφέων ἐκ μέρους τοῦ Συγγραφέως. Πέρα τῶν 9 ἔργων ὁ τόμος περιέχει καὶ περιγραφὴν τοῦ ἐπιτυχῆς πειράματος ἐν Ὑμηττῷ καὶ Σκαραμαγκᾷ τῷ 1973 πρὸς ἐπαλήθευσιν τῆς καύσεως τοῦ Ρωμ. στόλου ἐν Συρακούσαις τῇ 215—212 π. Χ. ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμήδους καὶ φωτοτυπίας τῶν ἀραβικῶν κειμένων τῶν ἔργων ὑπ' ἀριθ. 5, 7 καὶ 9.

Διὰ τὴν τρίτομον ἐκδοσιν τῶν Ἀπάντων τοῦ Ἀρχιμήδους ἔπαινος μὲν ὀφείλεται εἰς τὸ Τεχνικὸν Ἐπιμελητήριον τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὴν γενναιοφρόνως ἐκδηλωθεῖσαν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν πρὸς παρουσίας τῆς πατρογονικῆς πνευματικῆς κληρονομίας· τιμὴ δὲ εἰς τὸν ἀκάματον Ε. Σταμάτην, τὸν δόλοκληρον τὸν βίον ἀφιερῶσαντα μετὰ τὸσούτης ἐπιτυχίας εἰς τὴν μελέτην καὶ παρουσίας τῆς προσφο-

ρᾶς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων εἰς τὸ πεδῖον τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν, ἐλαυνόμενον ἀπλῶς ἐκ ζήλου ἱεροῦ. Οὐδένα ἄλλον ἐκ τῶν ζώντων Ἑλλήνων γνωρίζω τόσοσιν πολλὰ καὶ ἐπὶ τόσοσιν μακρὸν χρόνον προσενεγκόντα εἰς τὴν θεραπείαν τῆς Ἱστορίας τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν, ἔργῳ δὲ κεκτημένον καὶ τὴν διεθνῆ ἀναγνώρισιν.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* * *

R. D. DAWE, **Studies on the Text of Sophocles**, Vol. I The Manuscripts and the Text (viii + 274) — Vol. II The Collations (viii + 152), E. J. Brill, Leiden 1973. Τιμὴ Gld. 175.

1. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ κείμενον τοῦ Σοφοκλέους, ὡς καὶ τὸ κείμενον τῶν ἄλλων μεγάλων συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος, ἐπέσπασε τὸ ἀδιάπτωτον ἐνδιαφέρον τῆς φιλολογικῆς κριτικῆς τῶν δύο τελευταίων αἰώνων. Πᾶσα λέξις καὶ πᾶσα φράσις τοῦ διασαυέντος, διὰ τῆς ἀμέσου ἢ ἐμμέσου παραδόσεως, κειμένου τοῦ ποιητοῦ ὑπέστη τὸν ἐξουχιστικὸν ἔλεγχον τῆς κριτικῆς, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν συρροὴν ἀπειρίας εἰκασιῶν καὶ διορθώσεων διεσπαρμένων εἰς τὰ ὑπομνήματα καὶ τὰ σημειώσεις τῶν πάσης φύσεως ἐκδόσεων τοῦ ποιητοῦ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰς πολυαριθμοὺς διατριβάς καὶ μελέτας, αἱ πλεῖσται τῶν ὁποίων κεῖνται ἐγκαταλελειμμένοι καὶ δυσεῦρετοι, ὑπὸ παχέα στρώματα κόνεως, εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῆς γηραιᾶς ἡπείρου. Κύριον γνώρισμα τῶν περισσοτέρων ἐξ αὐτῶν τῶν ἐργασιῶν ἦτο ἡ ἐλλιπὴς γνῶσις τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ ποιητοῦ, ἀφ' ἐνός μὲν λόγῳ τῆς ὑπαρχούσης, ἄλλοτε, δυσχερείας τῶν λογίων νὰ ἐπισκεφθοῦν τὰς διαφόρους, βιβλιοθήκας καὶ νὰ μελετήσουν αὐτοπροσώπως τὰς συλλογὰς τῶν χειρογράφων, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ προκαταλήψεων ἀφορωσῶν εἰς τὴν ἀξίαν ἐνός ἐκάστου τῶν ἐν λόγῳ χειρογράφων. Οὕτω, λοιπόν, παρὰ τὸ ὅτι, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1786, ὁ Ριχάρδος Brunck εἶχε λάβει ὡς βᾶσιν τῆς ἐκδόσεώς του τὸν Παρισινὸν κώδ. 2712 (Αο) παρὰ τὸ ὅτι, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1825, ὁ Γουλιέλμος Dindorf, εἰς τὴν ἰδικὴν του ἐκδῶσιν τῆς Λειψίας, εἶχεν ὑποδείξει τὴν σπουδαιότητα τοῦ Λαυρεντιανοῦ κώδ. Co Sorpr. 152 (G) τῆς Φλωρεντίας, ἐν τούτοις, τῷ 1847, ὁ πολὺς Κάρολος Γαβρὴλ Cobet, διδάσκαλος τοῦ Κωνσταντίνου Κόντου, διὰ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ του λόγου *De Arte Interpretandi* (σελ. 103) ὑπεστήριξε τὴν ἀπόλυτον ὑπεροχὴν τοῦ Λαυρεντιανοῦ κώδ. 32.9 τῆς Φλωρεντίας (L) ἔναντι πάντων τῶν λοιπῶν χειρογράφων, διὰ τοῦ ἀκολούθου ἀφορισμοῦ: *Satis mihi constat Aeschylī et Sophoclis fabulas, quas habemus, in unico codice, qui nunc in Laurentiana bibliotheca servatur, ad nos pervenisse: ex quo vetustissimo codice decimo fere p. Chr. saeculo pulcherrime in membranis scripto profluxit, quidquid codicum manu scriptorum ubique invenitur.* Τὴν γνώμην τοῦ Cobet ἀπεδέχθησαν πλεῖστοι φιλόλογοι, ἐν οἷς ὁ Γουλ. Dindorf, ὁ Μαυρίκιος Seyffert καὶ ὁ Ἐδουάρδος Tournier εἰς τὰς ἐκδόσεις των τοῦ Σοφοκλέους, ὑπεστήριξε δ' ἐν ἐκτάσει, διὰ τῆς ἐναισίμου διατριβῆς του *De Sophoclis Codicibus* (Halis Saxonum 1891), ὁ Κάρολος Meifert. Ἀντιθέτως ἕμως, καὶ προεξάρχοντος τοῦ Φρειδ. Γουλ. Schneidewin (τὸ πρῶτον ἐν τοῖς *Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik* τοῦ Jahn, τόμ. 67 τοῦ 1853 σσ. 497—8, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς βιβλιοκρισίας του εἰς τὴν ἐκδοσιν τῶν Σοφοκλείων σχολίων ὑπὸ τοῦ Dindorf), ὑπεστήριχθη ὅτι δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ προέλευ-